

Gulyás Pál: *Bibliotheca Joannis Sambuci*. Sámboky János Könyvtára. Budapest, 1941. A szerző költségén. (Fol. 381 l.)

A magyar tudományosság történetének igen nagy jelentőségű dokumentuma ez a hatalmas kötet. A XVI. század egyik magyar tudósának, a nagy-szombati születésű Sámboky Jánosnak káprázatos gazdagságú könyvgyűjteményét ismerteti. A magyar humanizmusnak ez a kielégíthetetlen szomjúságú gyűjtője orvos volt, de tudományos érdeklődése a humanista polihistoré, aki — még nélkülözések árán is — megvásárolt és végigtanulmányoz mindent, ami nemcsak korának, hanem általában az emberi gondolkodásnak írott hajtásából neki hozzáférhető. A hatalmas magánkönyvtárnak Sámboky halálakor készült jegyzéke 3163 nyomtatott műről számol be 3327 kötetben; ehhez járul 28 hangjegykiadvány 128 darabja és 206 kézirat, noha éppen kéziratgyűjteményéből még életében 530 kötetet a bécsi udvarnak eladott. A nyomtatványok nagyobb része latinnyelvű, de — és minket ezek érdekelnek a legközelebről — kilenc magyar is. A hagyatéknak kb. egy-hetede orvostudományi; mellette bőven van gyógyszerészeti, asztronómiai és természettudományi tárgyú. Közülük közel száz a számtani munka, majdnem hetedfélszáz a teológiai; gazdag a filozófiai anyag, de legbővebb a filológiai gyűjtés. Közülük közel ötszáz a földrajz-történeti művek száma, száz körül jár az államtudományi nyomtatványoké, s ezekhez kapcsolódnak a zenei és zeneéleti könyvek.

Gulyás Pál tudományos érdeme ennek az imponáló kötetnek a kiadásában nagyon sokoldalú; érdem már maga az, hogy felismerte e könyvtár összeírás jelentőségét a magyar tudományosság története szempontjából; a M. Tud. Akadémia csekély anyagi támogatásával, voltaképpen a saját költségén közzétette; a jegyzék egyes könyvjelzőseit megfejtette, összevetésekkel, könyvészeti művek elszórt adataival egybevetette, a könyveket így meghatározta. E gondos meghatározás alapján részletes tájékoztató képet rajzol arról a tudományos anyagról, amit a könyvtár magában foglalt, az egyes könyvek tudománytörténeti jelentőségéről, s ezzel szinte a könyvtár minden egyes szaktudományának világirodalmi fejlődőképét is megírta. De érdeme magának a gyűjtőnek gondosan revidált életrajza is, e nagy magyar humanistának kimerítő pályaképe. Mindebben a tudománytörténet eddigi megállapításaihoz sok érdekes és értékes adalékot nyújt. Mérhetetlen fontossága van ez anyagösszeállításnak a magyar tudományosság forrásai meghatározása terén. Látjuk, mi forgott abban az időben a kor tudós emberének kezén, és így útbaigazítást kapunk abban az irányban, hol lehet keresnünk egy-egy magyar állásfoglalás külföldi irodalmi őseit. Sőt eddig ismeretlen magyar nyelvű munkákra is figyelmeztet, mint Wizaknai Gergely könyvére *A Szentháromságról* (1558), vagy Tőke Ferenc 1556-ban megjelent versére *Sziget ostromáról*.

Könyvének legnagyobb jelentősége azonban kétségtelenül annak az igazolására, hogy milyen hatalmas volt a XVI. század magyar humanistájának tudós érdeklődése és tudománya. Ez az eddig csak hírből ismert magánkönyv-

tár beszédes tanújele annak, hogy a XVI. század magyar tudományossága semmiben sem állott a nyugati államok humanista lelkessége és tudománya mögött. Köszönet illeti Gulyás Pált nemcsak a tudományos kiadás fáradságos munkájáért, hanem azért az áldozatosságért is, hogy ezt a fontos igazoló okmányt — a hivatalos magyar tudományosság közönye miatt — a saját költségén bocsátotta közre.

Alsceghy Zsolt.

Mitrovics Gyula: A műalkotás szemlélete. Budapest, 1940. Rózsavölgyi és Társa kiadása. (Fol. 334 l., 43 képmelléklet.)

A magyar esztétikai irodalom máig is szegény összefoglaló munkákban. Maga Mitrovics már évekkel ezelőtt megpróbálkozott a hiány pótlásával, rövid, könnyenolvasható, tájékoztató hangú ismertetését adván az esztétika alapelveinek. Most, mintegy az egyetemi tanszéktől való búcsúzásául, ebben a hatalmas kötetben foglalja össze olvasmányainak és megfontolásainak eredményét.

Az esztétikus Mitrovicsot a józan eklekticizmus jellemzi. Épp ezért okos elfogulatlansággal tud számotadni az esztétikatörténet elméleteiről és gondolatairól. A hangsúly nem az alkotó tevékenységen magán, hanem inkább a szép alkotás megértésén és a műélvezés lelki folyamatának megértésén van. Ezért kapta a mű „A műalkotás szemlélete” címet, noha nem azt adja, amit a német és francia szakirodalom ezen a címen nyújtani szokott, hanem rendszeres elméleti esztétikát. A cím a nagyközönségre gondol, a tartalom viszont szakszerűbb. A nagyközönséget kevésbé érdeklik a tudománytörténeti vonatkozások, nevek, amelyek neki semmit sem jelentenek, mert itt olvassa őket először. A tudós szerző rendszerét éppen e miatt homályosabban látja; a történeti bemutatás csak a szakember előtt nem homályosítja el az önálló rendszert. A cím alapján az olvasó több gyakorlati útbaigazítást vár, olyanfélélt, mint Egon Kornmann könyve ad (*Wege zum Bildverständnis*, 1933.). Mitrovics az elmélet terén marad, ahogy azt egy elméleti esztétikánál természetesnek is érezzük. Mivel pedig elméleti felkészültség minden tiszteletet megérdemelt, könyve igen hasznos olvasmány annak, aki az esztétika tanításaival megismerkedni óhajt.

Bennünket a szorosan irodalomesztétikai részek érdekelnek könyvében. Ezen a téren az irodalomismeret tudományában meginduló magyar fiatalság csak egy rendszerező művet lapozgathatott: Tolnai Vilmos művét (*Bevezetés az irodalomtudományba*, 1922.). Mitrovicsnak ez a nagy műve nem pótolhatja Tolnai bevezetését; hiszen ennek anyaga csak egyik része az esztétika egészének, és így módja sem volt a részletekbe mélyebben merülni. A legvilágosabb példája ennek a líráról szóló néhány lapja. Tolnai pontosabban tájékoztat az irodalmi mű esztétikai értékelésének és az olvasó gyönyörködésének mivoltáról. Mitrovics könyvének ízlésnevelő ereje tehát kisebb, mint rendszerező értéke.

Magunk is érezzük, hogy e felemlegetett hiányok csak a magunk várakozásának csalódásából folynak. Aki — nem vezetettvén magát a könyv címétől félre — gondosan megírt esztétikai összefoglalást keres, nyugodtan fordulhat Mitrovics világos gondolataihoz és azoknak világos kifejtéséhez. Egy élet szorgalmas tanultsága, egy finom ízlés sok gyönyörködése, egy megalapozott bölcsélet világos rendszerezése hozta létre ezt a könyvet.

R. E.

Schöpflin Aladár: Mikszáth Kálmán. Budapest, 1941. 156 l. Magyar írók A Franklin Társulat kiadása.

Schöpflin Aladár irodalomesztétikai pályájának legszebb és legharmonikusabb kihajtása most megjelent Mikszáth-életrajza. Nincs még egy könyve, melyet legjobb tehetségének olyan gazdagságával, ítélő erejének olyan tárgyilagos megnyugtatóásával írt volna meg, mint ezt. Egyébként is mindig okos, de nem egyszer egyoldalú, műzsátlanul hüvös és illúziótlan látása itt fölenged önmagából, minden részletet felölelő reális teljességre törekszik, szabadon hagyja tárgya szándékait s bár mindvégig a kritika figyelmében marad, érzik rajta, hogy nincs szüksége arra, hogy valamely új esztétikai elv elismertetéséért harcoljon, tele van a művelzet csendes, közvetlen, meleg örömeivel. Nem lehet és nem is szabad Schöpflinnek Mikszáthoz való ezt a kapcsolatát sem elnéző gyengédségnek, sem a nagy mértéket elfelejtő avagy leszállító kíméletnek minősítenünk. Schöpflin a nyílt kimondásnál viágosabb sejtéssel folyton érezteti Mikszáth tehetsége arányait és határait. Művének azonban éppen az a megragadó és vonzó értéke és szépsége, ahogyan ezt a tehetséget, úgy, ahogy van, a maga üdesége természetében látja és láttatja, nem gonolja túl, nem állít vele szemben fel bonyolult esztétikai igényeket, nyugodt egyszerűségét nem zavarja fel a probléma-keverés mesterkélttségével; megelégszik azzal, hogy bemutassa és magyarázza. Közben ítéletei élesen elemzik ki a Mikszáth képességei természetét s határolják el a másokétól különböző írói egyénisége maga-ízét és jellemét, azonban feltűnően óvatos az érték-ítéletek magasztaló használatában. A kritikus finom érzékenysége mindenütt jelentkezik, ahol az alkotás legrejtettebb részletére is esztétikai árnyék esik, de Schöpflin az árnyékokat nem mélyíti, nem is tünteti el. Viszont az értékek fényét sem fokozza. Így jut el — a nélkül, hogy Mikszáth értékrendjét erőltetten akarná megállapítani — reális ábrázoláshoz s ahhoz az alapvető megállapításhoz, hogy Mikszáth stílus szempontjából való a legnagyobbak közé.

Már a könyv terjedelme, erősen esszé-szerű jelleme sem engedi meg, hogy arra gondolhatnánk, Schöpflin megoldotta az egész Mikszáth kérdést. De könyvének *önmagában* vannak olyan kitűnő tanulságai, melyeket nem lehet elfelejtetni. Ilyen elsősorban módszerének fegyelme. Schöpflin e könyvében nyoma sincs annak a szociológiai egyoldalúságnak, mely korábbi írásait annyira elnyomja s nyugtalan ellenmondásokkal telíti. Tárgyi megbízhatóságban és esztétikai hitelezetetésben munkája igen sokat nyert azzal, hogy *más* irodalomalkotó erőket is számba vett és jelentőséghez juttatott. Sok része lehet e belső egyensúly-cloztságban Schöpflin kortárs-érzületének nyíltsága és igazságossága, mellyel tapasztalnia kellett, hogy éppen Mikszáth korát nem lehet *egy* szemlélet-móddal sem átlátni, sem levezetni. Így tudott Mikszáthról olyan lelki képet, egyéniség-rajtot adni, melyhez hasonlót nem gondolom, hogy valaki is alkotott, másrészt a környezet-elemek összegzésében ezzel a módszerrel tette irodalmi jelleművé és képességűvé mindazt, amit pompás tömörítéssel hozott össze. A milieu megrajzolása általában jobb, egységesebb, zártabb, mint az egyéniséggel kapcsolatos esztétikai kép, mely néhol laza, szempontjaikra visszatérő s egy kissé egyenetlen vonalú.

Külön tarthat számat a kiemelésre Schöpflin könyvében az az elméleti fejtegetés, mellyel egy-egy műfajt, avagy irányt elemoz, avagy megvilágít. Amiket az anekdotáról mond, vagy a rajzról, a novelláról és a történeti regényről

ír, különösképen pedig amit a realizmusnak belső hiányairól, fogyatkozásairól felfed, azok irodalom-esztétikai remeklések, a könyvtől függetlenül, önmagukban is.

Két írónak egymást fölemelő találkozása Schöpflin igen értékes, szép művé könyve. 88.

Kráhl Vilmos: Mikszáth a jogász. Bp., 1941. Vajna és Bokor kiadása, 161 l.

Érdekes könyv, érdemes volt megírni, érdemes el is olvasni. Jogászilag elemezve vizsgálja a Mikszáth műveiben feldolgozott jogi vonatkozású témákat; keresi az összefüggéseket Mikszáth cselekvényeinek jogi mozzanatai és jogász pályája élményei közt; tanulmányozza végül a jogéletből vett jellemeket nála, mindezekkel adalékot akarva szolgáltatni „a jogélet és a szépirodalom problematikájához“, ahogy ezt már nemcsak a világirodalomban, hanem nálunk is megkísérelték, mint például Angyal Pál Arany balladáival kapcsolatban. Králik kimutatja, hogy Mikszáthnál a bonyodalmakban jelentkező életviszonyok tipikusan magánjogi természetűek, különösképp a végrendeleti és házassági ügyek jutnak nagy szerephez. Jellegzetesnek látja ezt az egész magyar irodalomra nézve, szemben például a némettel, ahol a büntetőjogiak jutnak gyakoribb feldolgozáshoz. Ime, ebből a szempontból is individualista nép volnánk, azok pedig inkább közösségi. Kimutatja, hogy Mikszáth jól ismeri a pervitel egész fegyvertárát, sőt a jogi hátsóajtókat is, az elméleti és gyakorlati jogi iskolázottság bizonyos tekintetben meghatározta művészetét, a jogász formanyelvet többször használja írói kifejezőeszközü. Jogász, jelesen ügyvéd alak majdnem minden nagyobb alkotásában szerepel, úgyhogy Mikszáthnak három tipikus alakjához, melyeket az 1908-iki akadémiai nagyjutalmi jelentés megjelöl (a pusztuló nemesember, az okos és egyenes paraszt, végül a gyermek) negyedeknek bizvást odaállíthatni az ügyvédet. Őseiket jól látja balassagyarmati modelljeiben, valamint azt is, hogy korábbi írásaiban ez alakok ellen-szenvesebbek, mint amilyenekké a későbbiekben alakultak. Az is helyes, hogy Mikszáth ügyvédjelmei jóval élethívebbek, mint korábbi irodalmunk idetartozó alakjai, a Legulyak, Macskaházak, leszámítva Jókait, aki halhatatlan Korcza fiskálisával éppúgy hatott rá, mint a Dickens regényeiben szereplők. Legsikerültebb, leghívebb ügyvédalakja — szerző szemszögéből — Pereviczky a *Különös házasságban*, utána a *Beszterce ostromának* Kurkája. Kitér nagyjában az ügyvéd alakjára a világirodalomban is, azt hozva ki, hogy úgyszólván hagyományyszerűen ellenszenvesnek van beállítva ez a foglalkozás és gyakorlói. Mikszáth java műveiben enyhített ezen.

Szerző jól tudja a művek tartalmát úgy elmondani, hogy a jogi alapot és alakokat megvilágítsa bennük; a hozzájuk fűzött jogi fejtegetések azonban néhol rövidebbek lehetnének, a maga szempontjából is, így az örökjogi témák tárgyalásánál. Ismétlésektől sem tud szabadulni.

Mikszáth műveivel szemben általában a méltatás, nem a kritika álláspontját foglalja el, ott is, ahol élesebben szólhatna (Bibók eset; Buttler házassága). Ez a lelkesülése aztán olykor kirívó túlzásokra vezet. (48., 76. l.) Az elébe kitűzött célt így is eredményesen oldotta meg; sajtóhibája azonban jóval több, mint amennyit könyve végén helyreigazít.

Várdai Béla.

Cserzy Béla: A nagy palóc elindult. (Mikszáth Kálmán szegedi évei.) Szeged, 1939. 273. l.

A szerző Mikszáth Kálmán szegedi tartózkodásáról írt regényes rajzot. Maga a kitűzött cél elismerésre méltó. Anyagát a szerző készen megtalálta a *Szeged könyve* két kötetében (Mikszáth: *Hátrahagyott iratok*, 6., 7. köt.) s a *Szegedi Napló* megfelelő évfolyamaiban. Ez akkoriban alapított újsághoz hívta meg Enyedi Lukács a költőt, aki nagyon rossz helyzetben volt: akkoriban vált el anyagi bajai miatt feleségétől s betegn feküdt kopár pesti, szállodai szobájában. 1878. aug. 3 án jelent meg Mikszáth első cikke Szegeden s itt tartózkodásának közel három esztendeje alatt a költő újjászületett s valóban megtalálta már elvesztett énjét. A szerző Mikszáth sok cikkét újra közli, szegedi eseteit élénk tollal írja le. Kár, hogy nem ad sehol pontos évszámot, holott még a hónapok és napok is előtte voltak forrásaiban. A szerző téved, mikor Mikszáth első novellás kötetéről, az „*Elbeszélések*“-ről azt írja, hogy annak nagy sikere volt. Érdekesek a költőnek *Gajdaci Ilona* (Gajdaci szegedi keresztemáros leánya) iránt érzett szerelméről szóló részletek, valamint az *Enyedi Lukácsnéra* vonatkozóak is. R.

Hont Ferenc: Az eltűnt magyar színjáték. Bp., 1940. (Officina.) 182 l., 12 mell.

Színjátékkutatásunk eddig az írásos maradványokra támaszkodott. Hont Ferenc ezzel szemben azt vallja, hogy a szöveg rögzítése nem szükségképeni feltétele a színi előadásnak: a játékot ma sem igen írják le, régebben még kevésbé. Következésképpen régi színjátszásunk emlékeit nemcsak az írott dráma területén, hanem az írott szöveg, sőt általában az írásos maradványok körén kívül is kutatnunk kell. Tanuvallomásra kell hívnunk az élő forrásokat: a népi színjátékot, a színjátékszerű szokásokat, sőt a nem színjátékszerű megnyilvánulásokat is, így pl. más műfajokat, irodalmi és képzőművészeti emlékeket, daltamokat, táncokat, társadalmi szokásokat, szertartásokat, babonákat stb. Beható elemzésük, összehasonlításuk értékes felvilágosításokkal fog szolgálni színjátszásunk multjára vonatkozólag.

Az adatgyűjtés azonban csak akkor vezet eredményre, ha ismerjük a színjáték világát, s ennek alapján tisztázzuk a történeti kutatás elveit. Hont Ferenc ezt a feladatot a modern szakirodalom eredményeinek felhasználásával oldotta meg. Fejtegetéseinek ez a része önálló dramaturgiai tanítássá duzzad, s szinte megbontja munkájának egységét. De szívesen elnézzük ezt a szerkezeti szépséghibát, mert tudományelméleti szempontból hasznos, hézagpótló munkát végzett. Meghatározza és részletesen elemzi a színjátszás és a színjáték, nevezetesen a „színjátékegész“, a „színjátéktípus“ és a „színjátékszerkezet“ fogalmát. Sorra veszi a színjáték „összetevőit“, majd pedig társadalmi szerepét.

Módszeres alapon állította össze azután Hont Ferenc hivatásos színjátszásunknak képét a honfoglalástól a mohácsi vészig. A legősibb réteget a táltos-színjáték alkotta. A honfoglaláskori magyarság is felemelkedett a többi harcias állattenyésztő rokonnép műveltségi színvonalára, tehát a magyar táltos-színjátékos működése sem különbözhetett a lovas-nomád törökség mennyekbe röpködő, isten- és hősidező sámánjának fejlett és gazdag funkciójától. A táltos (sámán) egy személyben egyesítette valamennyi színjátékalkotó tevékenységét: mint színész a felidézett szellemek alakjában párbeszédet folytatott, szavalt,

szónokolt — mint rendező kijelölte a színjáték helyét, elkészítette a kellékeket, — mint költő a hagyományos mesét és szöveget egyéni ötleteivel újította meg — mint muzsikos dobbal kísérte énekét. Színjátszó ihletének forrása a „rület“ (sice!) volt, a megszállottságnak és tanultságnak sajátos vegyülete. A táltos-színjáték fő- és mellékszínpadnak nevezhető területen játszódtott le, az „égbenyúló fa“ színjáték jeleneteit pl. sátorban, a nyírfa körül és a nyírfán. A játzó-tér természetesen nem volt elhatárolva a közönségtől.

A honfoglalással nagy fordulat állt be. A magyar társalalom átalakult, s ennek következtében megváltozott a színjáték szerepe is: a régi szerkezet kicserélődött, új típusok alakultak ki. A táltosok hagyományait az egytől-egyig magyarnevéű énekes-színjátszók (regösök, tombások) vették át és fejlesztették tovább. Az előadómesterség szórakoztató jellegű foglalkozássá lett, s ez az új funkció elősegítette az előadóművészet elemeinek gazdagodását, színesedését. A XIII. században megkezdődik a külföldi jokulátorok beszívárgása; a magyar előadóművészek lassanként kiszorultak a királyi udvarból, vándorbotot vettek kezükbe s a vidéki urakat, főként pedig a népet szórakoztatták. Azok, akik megmaradtak az udvarnál, muzsikusok, költők vagy udvari bolondok lettek. A középkor legvégén lépett fel mint harmadik színjátszóelem, a diákság. Ez a fiatal értelmiségi réteg új színjátszóhagyományt teremtett, s tevékenységével lerakta az iskolai színjátszás alapjait. A diákok által előadott misztériumok már az írásos dráma előfutárai.

Ismertetésünkben, bár Hont Ferenc munkájának csak leglényegesebb megállapításaira terjeszkedtünk ki, így is kitűnik, hogy a gyakorlat és az elmélet kettős készségével rendelkező szerző színi viszonyaink régmúltjának egészen újszerű képét rajzolta meg. Aggályaink inkább ismeretelméleti természetűek: egy-egy műfaj — így a színjáték is — nem örökérvényű kategória, hanem helyhez és időhöz, meghatározott fizikai és szellemi körülményekhez kötött jelenség. A történelem adatait csakis saját koruk szellemi életének képlete alapján értelmezhetjük, minden egyéb kísérlet anakronizmushoz vezet. Hont Ferenc rendezői képzelete ma színjátékot sejt a Lél-mondában meg a Mária-siralomban — de vajjon annak látták és érezték-e a középkorban is? A lehetőség még nem valóság, s egyelőre nincs rá közvetlen bizonyítékunk, hogy játékszövegnek tekintették őket. Ezt szerzünk is beismeri, azt remélvén, hogy a színjátszó hagyomány láncolatát a közösségi színjátékalakzatokból folyó tanulások fogják igazolni.

rtr.

Várkonyi Nándor: *Magyar katonaköltők*. Pécs, é. n. (1940) Janus Pannonius Társaság. 232 l.

Szerző ezt a könyvét saját vallomása szerint nem szakemberek, hanem a nagyközönség számára írta. De az irodalomtörténet bűvára is élvezettel és örömmel olvashatja. A tudás alaposága elevenséggel és az írásmód művészi fejlettségével párosul benne. Művének első két fejezete a magyarság és a magyar katonai szellem kialakulását vizsgálja a történelem és középkori irodalmi emlékeink, mondáink tükrében. Műve további része voltaképp bő idézetanyaggal ellátott írói arcképek mozgalmas sorozata: Tinóditól a török- és kurucvilág, a teréziánus korszak és a reformkor katonaköltőin keresztül Bárd Miklósig és Gyóni Gézáig. A munka nagy érdeme, hogy elsősorban a régi magyarság harcosan szép és erőteljes világát viszi közel a mai, hősök után

szomjazó korszak olvasójához. Különösen figyelemreméltó, amit a lovagi életmód és gondolkodás magyar kapcsolatairól, sőt gyökereiről ír. Sajnáljuk, hogy Moór Elemér megállapításairól nem vett tudomást, aki *Die Anfänge der höfischen Kultur in Ungarn* tanulmányában (1937) meggyőző érvek egész sorával igazolta a *középkori magyar lovagköltészet* létezését. És igazolta azt is, hogy ez a lovagköltészet *tárgyában is* kapcsolatban állt a nagy nyugati irodalmak lovagi költészetével. Figyelemreméltó szerző fejtegetése a magyar regősökről és az eredetmondákról. Az egyes mondákat vallástörténeti szempontokból értelmezi, ha ugyan néha nem is tud egészen szabadulni a XIX. század racionalista mitoszmagyarázataitól. Részletesebb tárgyalást érdemeltek volna a *főrangú lírikusok* is. Hisz a *hérosz* és az *Athleta Christi* eszméje épp ezeknél a barokk költőknél központi fontosságú. Inkább a polgári idők katonaköltőiről szóló fejezet rövidült volna meg! A barokk világ pedig sokban még a XVIII. század íróinál is eleven. Az „udvari” és „egyszerű” élet ellentéte már a XVII. századi pásztorköltészet kedvelt motívuma volt! Alkalmazása tehát nem jelenti szükségszerűen felvilágosodott eszmék hatását. Itt jegyezzük meg azt is, hogy Beniczky Péter maga is írt szlovák verseket, azonkívül, hogy énekeit lefordították. Érdekes és vonzó a testőrírók bemutatása. Örülünk, hogy Kisfaludy Sándort végre érdeméhez és jelentőségéhez méltóan mutatja be, és kiemeli egyéniségének romantikus vonásait. A dunántúli romantika nagy költőjét ma sokan hajlandók semmibe venni. Várkonyi érdeme, hogy ezzel a véleménnyel szembeszáll.

Angyal Endre.

Baranyai Magyar Néphagyományok. Gyűjtötte, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Berze Nagy János. Kiadja Baranya vármegye közönsége. Pécs, 1940. 3 kötet. (I:XXVIII. és 802 l.; II:623 l.; III: 415 l.)

Baranya megye néphagyományainak ez a gyűjteménye a magyar folklórnak egyik leggonoszabb és táj-szempontról legteljesebb kiadványa. Anyaga rendkívül gazdag; a terület, amelyen a néplélek megnyilvánulását keresi, a daltól a játékgig mindent felölel. Jegyzetei figyelemmel kísérik a magyar folklór anyagán kívül a világirodalom minden érdemes illetén természetű kiadványát. A gyűjtő és szerkesztő épúgy példát ad az efajta munkák készítésére, mint a lelkes vármegye a maga áldozatkészségével hazánk többi tájegységének. Mind a kettő hálát és elismerést érdemel.

Szaktudományunkat a szorosabban irodalmi vonatkozások érdeklik. Ilyen pl. a népdal felé igyekvő műdalnak az útja; általában a szorosan vett irodalom eljutása a nép közé. A gazdag gyűjtés közzététele azonban ebben az irányban kevés felvilágosítást ad. A vallásos népelemek legnagyobb részénél pl. könnyen reá lehetne mutatni azok alapszövegére egy-egy énekeskönyv közlésében. Alapjában ez a kutatás meghaladja a néphagyománygyűjtés feladatát; de nem lenne érdektelen, ha valaki ebből a szempontból vizsgálná át az itt közzelt néphagyományi anyagot.

Jánosy Zoltán.

Lajos Árpád: A magyar nép játéka. Bp., é. n. Franklin. 126 l.

Az érdekes kis kötetben a szerző különböző csoportokba szedte azokat a játékokat, amiket a kis magyarok között a palócoknál, a Dunántúlon és az Alföldön három év munkájával összegyűjtött. Közvetlen hangon, minden elméleti fejtegetés kikapcsolásával mutatja be a mozdulatutánzó, a csapat- és a táncos játékokat, beszél a fogócskákról, a kézügyességi játékokról, olvasunk a

kitalálás és a neveltető játékokról. E csoportokon belül, — már ahol lehet — különválasztja a fiúk és a lányok játékait, utalva a nemeknek a játékmódban megnyilvánuló különbségeire. Értjük Lajos Árpád szándékát, tankönyvet akart a magyar népi játékoktól idegenkedő városi gyermek kezébe adni, hogy visszafordítsa őt az idegenből behozott, s a magyar lélektől rendesen távolálló játékoktól, — de nem osztjuk azt a tanácsát, hogy a városi gyermek a népi eredetre valló elnevezéseket, — kanász, gulyás, stb. — városi zamatúra alakítsa át. Mert a népi játék éppen olyan értékes és érinthetetlen kincs, mint a népdal: sem ehhez, sem ahhoz nem szabad avatatlan kézzel hozzányúlni. Munkája ezzel a kis helyreigazítással bizonyára értékes műve lesz az egyre szélesbülő magyarságtudományak.

Berczik Árpád.

Felsőesernátoni Bod Péter önéletírása. Bevezetéssel ellátta: Jancsó Elemér. (Erdélyi Ritkaságok 4.) Kolozsvár, 1940. 170 [2] l.

Az irodalomtörténet aránylag fiatal tudomány. Hazai fejlődése alig két és félszázados multra tekinthet vissza. Bizonyos szórványos és alkalmi jellegű előzmények és irodalomtörténeti vonatkozású híradások után első formája az írói életrajzlexikonokban jegecesedett ki. A humanizmus által nagy mértékben megnövesztett írói öntudat és az erudíció megbecsülése teremti meg az írói életrajzgyűjteményeket. Virágkoruk a barokk idejére esik. Nálunk Czvittinger latin úttörő munkája után Bod Péter írói lexikona, a *Magyar Athenas*, már magyarul jelent meg. Önéletrajza, amely eddig kéziratban hevert, érdekesen világít rá irodalomtörténetírásunk egyik ősenek egyéniségére. Családi bajokkal terhes ölete nem tántoríthatta el a tudománytól és a munkától. Egész életiratában csak egyetlen egyszer tör fel a líra, az apa panasza, egyik gyermekének korai elvesztése felett. A tudós és pap, aki magasabb dolgokra függesztette szemét az eleve elrendelésben való megnyugvással sorolja el élete apró eseményeit. Életrajzát latinul kezdi és magyarul fejezi be, mintha csak ez a nyelvcsere a korszakváltás határán mozgó életének szimbóluma lenne. Miként a nyomtatásban megjelent *Magyar Athenasban* — melynek első fogalmazását szintén latin nyelven írta — ebben is visszatér a magyarnyelvűség erdélyi hagyományaihoz. Bod Péter még a régi világ embere, XVIII. századi szellemi életünk új irányú fejlődését már nem érte meg, de sokmindent megsejtett a jövő magyar törekvésekből. A kötethez Jancsó Elemér írt meglehangú bevezető tanulmányt, összegezve benne a Bod Péterre vonatkozó irodalom eddigi eredményeit. Kár, hogy a csinos kiállítású kötetben sok sajtóhiba maradt és semmi sem figyelmezteti az olvasót, hogy a kétharmadrészben latinul írt életrajz szövegében meddig terjed a fordítás és hol kezdődik az eredeti magyar szöveg. Így csak sejtjük, hogy Bod a XLV. §-tól kezdve folytatta magyarul életiratát. V. B.

Attila és hunjai. Bp., 1940. Magyar Szemle Társaság, 330 l., 20 mell. 2 t.

Attila húnjait a nyugati tudomány elfogultan, a borzadály és félelem szemüvegén keresztül nézi és keresi. Attila alakja a mondák világán keresztül férközött a népek lelkébe, a mondák kapták szárnyra vérengzőnek bélyegzett hírnevét és a mendemonda nagyította, torzította a történelem kódébe elveszött arcát. Eckhardt Sándor: *Attila a mondában* es. dolgozatában els. analízissel hámozza ki a történelmi igazságot a mondák köréből. A húnokról alkotott kép a középkori magyarság szellemi arcának elképzelésében nagy szerepet ját-

szott. Eckhardt Sándor dolgozatának az a nagy jelentősége, hogy a húnok révén a magyarságról hámozta le a középkori krónikások vádoló írásait, amelyek századokra ásták alá a magyarság emberséges voltát és becsületos jellemét. Kimutatja azokat a közhelyeket, hiedelmeket, mesészerű jellemrajzokat, amelyekért kizárólag az ókori írók és koraközépkori szerzők felelősek. Meggyőző adatai, széleskörű bibliográfiája a dolgozat minden fejezetét tudományos érvvé avatja, amelyekkel még a manapság is szállingózó vádakát könnyen meg lehet cáfolni.

Attila húnjainak eredetéről Ligeti Lajos írt tanulmányt, melyben személyes ázsiai kutatásai alapján az európai tudományt eddig hozzáférhetetlen eredményekkel gazdagította. A hiung-nu (Kínától északra, a mai Mongóliában lakó nép) és a hún azonosítás kérdésében a kapcsolatot inkább csak politikainak látja. A húnok történelmi szerepét Európában Váczy Péter ismerteti. Végigkíséri őket birodalmuk alapításának kezdetétől egészen bukásukig. A húnok nyelvét Németh Gyula vizsgálja, felsorolva a ránk maradt hún nyelv elszórt emlékeit. A régészeti emlékeket Fettich Nándor tárta az olvasók elé.

A Magyar Szemle Társaság kiadásában megjelent könyv értékes bizonyíték, hogy a magyarság a húnokat mindig rokonszenves lélekkel nézte és szerette.

Gábrriel Asztrik.

Hankiss János: Ünnepnepok munkája. Bp., 1941. Singer és Wolfner. 188 l.

A debreceni egyetem kiváló professzora ez alkalommal rádióelőadásainak egy részét kötötte színes csokorba és ajándékozta meg vele az olvasótáborát. „*Ünnepnepok munkája*“ valóban ez az előadásfüzér, mert Karácsonynak és a Feltámadás két szent ünnepének lehellestéből született. Természetesen ezekből az imákként felhangzó előadásokból is a szerző végtelen nagy irodalomszeretete beszél hozzánk. „*A magyarok értik egymást*“ c. előljáró beszédben egész allegória-költészetünket élénk tárja. „*A karácsonyi álm*“-ban Gárdonyi Géza hasonló című, de kevesek előtt ismert poétikus gyermek-misztériumjátékát elemzi. A „*Mégis mozog a föld*“ c. fejezetben Jókai regényéből kiindulva egész nemzeti kultúránknak irodalmi, valamint tudományos téren való körképét adja. Igen érdekes párhuzamot von a falu és a város viszonya között irodalmunkban, akaratlanul is lándzsát törve a városi ember vágyálma, a békés, falusi esőnd mellett. Hankiss János faluszeretete beszél még a Fréderic Mistralról szóló fejezetről is, amelyben igen érdekes párhuzamot von Petőfi és Mistral között és a Mistral irodalmi működéséből levonva konklúzióját kulturpolitikai programot is nyújt (eszerint egyeztessük össze az újat a régivel, a mások műveltségét a magunkéval), tevékenykedjünk egy körben, ahol „gyökerünk boldog, kibontakozásunk gazdag és eredményes lehet“.

László Erzsébet.

Lám Frigyes: Török János. (Győri Kalendárium 1941. évr. 51—67. l.)

A XVIII. és XIX. századfordulónak volt kedélyesen verselgető „vicispánnya“ a Győr-megyei Török János (1758 előtt született és 1835-ben hunyt el). Életéről, működéséről jóformán semmi említés sem történt s maga Szinnyei életrajzi lexikonában sem tudott róla többet, mint amennyit egyetlen versgyűjteménye (*Elmefuttatásai*, 1830) elárul. Lám Frigyes nagy gonddal összegyűjtötte a rávonatkozó adatokat s finom írói arcképet rajzolva róla, megelevenedik előttünk a korszak rigmusos hivatalnok, aki állásával és költői készségével is

annyra emlékeztet mesterére: Gyöngyösi Istvánra. Változatos és megpróbáltatásokkal teli életében a verselés „mániája” az egyetlen lelki felszabadulás, bár maga is tisztán látta működésének értékét, amikor azt írta, hogy „nagy poeta bár nem vagyok, jó szándékaim mégis nagyok”. Verseinek tárgya: elmélkedések Istenről, a világ folyásáról, a természet változásairól, az erények diadaláról, a bűnök kárhatóságáról és végül az élet mulandóságáról. Lám Frigyes doigozatának megállapítása szerint „ügyes, ósdi veretű verselése, sok jeles és talpra esett mondása, naív őszintesége sokszor igen élvezetes olvasmánnyá teszik műveit. Nagyon ritkán válik poétává”.

K. S.

Kardos Albert: Csokonai-képek Debrecenben. Debrecen, 1940. Városi Múzeum, 11 l.

A képekkel illusztrált és népszerűen megírt kis cikk Csokonai „útóéletének” ikonográfiai dokumentumaira hívja fel a figyelmet. Végigvezet a Debrecen városában, a Kollégiumban, a Csokonai-körben, a Déri-múzeumban és az Angol-királynőben látható képek között. E festett és rajzolt ábrázolások mind Csokonai halála után ötvennél, sőt száznál több évvel készültek és így nem a költő egykorú ikonográfiáját teszik teljesebbé, hanem az utókor szemében tükröződő képét mutatják. Csokonai arcának és alakjának felfogásában és megalkotásában azonban a hiteles egykorú eredetit: Erős János debreceni rézmetsző diáknak, Csokonai kortársának rajzát követik, mely először az 1816-i bécsi kiadásban jelent meg és melynek változatai verseinek kiadásaiban és irodalomtörténetekben terjedtek el. Szerző a képek mai megőrzési helyét követő tárgyalás során leírja magukat a képeket, közli történetüknek és mai állapotuknak fontosabb adatait és megvizsgálja a Csokonai-kép bennük mutatkozó fejlődési fokát. A művészi értékelésüktől sem tartózkodik és kissé kelletlenül erősebben emeli ki a Tamássy Miklós festette képmást. A kis tanulmány szépen szemlélteti, milyen érdekes és értékes eredményeket várhatunk, ha összegyűjtjük irodalmunk multjának képes emlékeit, melyekből a kutatások ikonográfiai szempontból módszeresebbé válása után irodalomtörténetünknek messze-menő következtetéseket lesz módjában levonni.

ifj. Vayer Lajos.

Markos János: Kultsár István. Pannonhalma, 1940. (Pannonhalmi Füzetek, 24. sz.) 85 [3] l.

Az első kimerítőbb szándékú munka Kultsár Istvánról. Szorgalmas gyűjtőmunkán alapszik. Hiánytalanul felhasználja az eddigi kutatások eredményeit, feldolgozza az egykorú hírlap- és folyóiratanyagot és az idevágó, eddig nem sokat forgatott, kéziratot forrásokat. (Az utóbbi területen még sok tanulsággal végezhet munkát ezután is az irodalomtörténet!) A dolgozat nem elégszik meg az életpálya ismertetésével; sok adattal támogatva, gazdag képet nyújt Kultsár Istvánnak a kor mozgalmaihoz, az irodalomhoz, a tudományhoz és kortársaihoz való viszonyáról. Az anyagról és a feldolgozási módról a fejezetcímek felsorolása világosíthat fel bennünket: — Élet-indulás, Az új élet sodrában, A nemzeti közösség szolgálatában, „Tegyük egy kis áldozatot a haza oltárára!”, Az irodalom és a tudomány szolgálatában, Kultsár és kortársai, Kultsár az ember, Az élet alkonyán. — Jó bibliográfiával ellátott tanulmány bár sok új eredményt nem hoz, feltétlen értékkel bír, hiszen első összefoglalása Kultsár István egyéniségének és működésének. Hiányolnunk legfeljebb azt lehetne, hogy a szerző kísérletet sem tesz a rodostói Mikee-

kéziratok Kultsárhoz kerülése rejtélyének megoldására. Az egykorúak levelezésének teljes átvizsgálása minden bizonnyal kielégítő eredménnyel szolgálna. Kultsárral kapcsolatban azt hiszem ez a legizgatóbb, s százötven évi homály után végre már megoldandó feladata irodalomtörténetírásunknak?!

Tolnai Gábor.

Horváth Konstantin: Az „Egyházi Értekezések És Tudósítások“ története 1820—1824. Verseghy Ferenc és Horváth János levelezése 1819—1822. Veszprém, 1937. 100, 356 l.

A munka első része az első magyar katolikus teológiai folyóirat története, a második része (Verseghy Ferenc és Horváth János levelezése) adattár irodalmi kérdések felvetésével. Az első részben a szerző érdekesen vázolja az úttörő egyházi folyóirat megjelenése előtt fölmerülő kísérleteket. Kiemeli, milyen nehéz volt abban az időben folyóiratot indítani. A nyelvújítás küzdelme magas lángokba csapott, vigyázni kellett, hogy a szerkesztő melyik irányhoz tartozzék. Horváth János veszprémi kanonok inkább a Verseghy-féle ortológus irányhoz csatlakozott. Ez érthető is, mert a lap főmunkatársa Verseghy Ferenc volt. Elénk tárul a folyóirat négyéves élete, néhány cikk ismertetése keretében látjuk, milyen nehéz volt a lap szerkesztése.

Legértékesebb része a könyvnek talán az, amelyben Verseghy Ferenc munkásságának eddig még fel nem tárt részleteire bukkanunk. Az idős szerzetes zsolnárfordítással, a Szentírás új lefordításának tervével és egy érdekes magyarító szótár gondolatával foglalkozott élete végén. Terveiben a halál akadályozta meg. Halála hatással volt a folyóiraatra is: az Egyházi Értekezések kis olvasótáborra egyre fogyott, végre 1824-ben megszűnt a lap.

A szerző szakavatott kézzel nyúlt az érdekes irodalomtörténeti tárgyhoz. A tudomány kedvelői különösen a második részben — a levelekben — találnak sok érdekes, eddig még fel nem dolgozott adatot. *Batizi László.*

Kerékgyártó Imre: Arany költői iskolája. (Az Arany-hagyományok élete.) A pécsi Magyar Intézet Értekezései. Bp., 1940. Szerző. 81 l.

Rövid pár éven belül ez már a negyedik pécsi disszertáció, mely irodalmunk egyik legérdekesebb és talán legtöbbet vitatott problémáját, a múlt század utolsó harmadában végbemenő irodalmi kettészakadás sokágú kérdését vette vizsgálat alá. Az eddigi értekezések inkább az irodalmi ellenzék zomszögéből nézték és tárgyalták az évtizedekig húzódó harcot, Kerékgyártó Imre a „nép-nemzeti“, Arany—Gyulai irodalmi táborának oldaláról mutatja be költészetünk fejlődésének útját. Részletesen kutatja az Arany-hagyományok életét, s feltárja az epigonok munkásságának eredményeit és végül megállapítja, elsősorban az Arany-utánczók nagy érdeme az, hogy egyszerű verseikkel belevitték a magyarság vérkeringésébe Arany eivóit. Mindenesetre az epigonok Arany iránti nagy rajongásának volt árnyoldala is, mert egyszínű, egydallamú verselésükkel halhatatlan költőnk lelkiületének és költészetének másik arcát, mai szemmel nézve szinte legérdekesebb vonásait — habár szándéktalanul is — elfedték. Ezt ma már tisztán látjuk és kár, hogy szerzőnk munkájában erre nem tért ki.

Bikácsi László.